

DÂRÜLFÜNÛN İLAHİYAT SEMPOZYUMU

18-19 Kasım 2009

TEBLİĞLERİ

İSTANBUL 2010

HADİS AŞIĞI BİR FELSEFECİ: BABANZÂDE AHMED NAİM BEY (1872-1934)

Hüseyin HANSU*

Özet

Babanzâde Ahmed Naim, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış mütercim, felsefeci ve yazardır. Galatasaray lisesi ve Mülkiye'den mezun olmuştur. Çeşitli kurumlardaki memuriyet hayatından sonra 1914 yılında Dârülfünun felsefe müderrisliğine atanmıştır. 1933 yılına kadar bu kurumda Genel Felsefe, Metafizik, Psikoloji, Mantık ve Ahlak derslerini okutmuştur. Bu süre içerisinde felsefi eserlerin tercümesi ve felsefe terimlerinin Türkçe karşılıklarını bulmada ciddi çalışmalarda bulunmuştur. Ahmed Naim, esas branşı olan felsefe alanında ve resmi görevlerinde başarılı bir performans göstermiş olmakla birlikte, özel hadis alanındaki çalışmalarıyla da tanınmıştır.

İslam kültürünü ve hadis ilimlerini şahsi gayret ve çalışmalarıyla öğrenmiştir. İslam toplumunda ortaya çıkan problemlerin çözümünün Kur'an ve Sünnet'te aranması gerektiğini savunmuştur. Bu amaçla hadis kaynaklarını Türkçe'ye tercüme etmeye çalışmış, yazılarında hadis merkezli yorumlarda bulunmuştur. 1925 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nca *Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîb'i* tercüme etmekle görevlendirildiği zaman, Hadis hakkındaki görüşlerini bu eserde genişçe işleme fırsatı bulmuştur. Bu eserdeki tercüme metodu, Türkiye'de daha sonra yapılan hadis tercümeleri için bir örnek teşkil etmiştir. Hadis metodolojisi hakkında yazdığı mukaddimede ise klasik Hadis usulü kitaplarındaki bilgileri başarılı bir şekilde işleyerek yeni bir üslupla ortaya koymuş, rivayet metodlarını modern tarih metodolojisiyle mukayese gibi Hadis usulünde yeni sayılabilecek konulara da değinmiştir.

Bu tebliğde Ahmed Naim'in hadisçiliği ve Cumhuriyet dönemi Hadis çalışmalarına yaptığı katkılar ele alınmıştır.

Hayatı:

Ahmed Naim, 1872 yılında babasının görevli olarak bulunduğu Bağdat'ta doğdu.¹ Bir çok ilim, sanat ve devlet adamı yetiştiren Süleymaniye kökenli Babanzâdeler ailesine mensup Mustafa Zihni Paşa'nın oğludur. İlk öğrenimini Bağdat'ta gördükten sonra İstanbul'a gelmiş ve daha sonraki hayatını burada geçirmiştir. 1891'de Galatasaray Lisesi'ni, 1894'te de Mülkiye Mektebi'ni bitirmiştir.² Hariciye Nezareti Tercüme Dairesi'nde başladığı memuriyet hayatı, Galatasaray Lisesi Arapça öğretmenliği, Maarif Nezareti'nde çeşitli görevlerle devam etmiştir.

1914 yılında Dârülfünun Felsefe müderrisliğine tayin edilmiştir. Bu fakültede Genel Felsefe, Metafizik, Psikoloji, Mantık ve Ahlak derslerini okutmuştur. 1919 yılında kısa bir süre Dârülfünun rektörlüğünü yapmıştır. Dârülfünunda karma eğitime geçilmesi kararına tepki göstererek rektörlük görevinden istifa etmiştir.³ Bir süre a'yan azalığı da yapmış⁴ olan Naim'in Üniversite'deki görevine, 1933'te yapılan Üniversite reformuyla son verilmiştir.⁵

Ahmed Naim, bir sene kadar devam eden bir hastalığı müteakip 14 Ağustos 1934 tarihinde Pazartesi günü öğle namazını kılarak ikinci rekatin secdesinde vefat etmiştir. Cenazesi Edirnekapı dışındaki şehitliğinde defnedilmiştir.⁶ Fatih türbedârî Âmiş Efendi'nin (1807-1920) torunu Avniye Hanım'la evli olan Ahmed Naim'in çocuğu olmamıştır.⁷

Ahmed Naim'in İsmail Hakkı, Hüseyin Şükrü ve Hikmet adında üç kardeşi vardır. Dönemin düşünce ve siyaset hayatında önemli yerlerde bulunmuş olan bu ailenin fertleri arasında sadece Ahmed Naim dindarlığı ile tanınmıştır. Eski itihathçılardan olan İsmail Hakkı 1910'da Maarif bakanlığı yapmıştır. Hukukla ilgili çeşitli eserleri vardır. Gazeteci yazar olan Şükrü Baban ise aynı zamanda 1933'ten 1959'da vefatına kadar Hukuk fakültesinde öğretim üyeliği yapmıştır. Babanzâde ailesinin en küçüğü, Mülkiye mezunu olan Hikmet Baban'dır ve nesil onun

* Doç. Dr., YYÜ İlahiyat Fakültesi, email:hhansu@yyu.edu.tr

¹ Muallim Cevdet İnançalp, *Müderres Ahmed Naim*, İstanbul 1935, s. 2; Osman Nuri Ergin, "Ahmed Naim Zatı ve Eserleri", Ahmed Naim'in *İslam Ahlakının Esasları*'na adlı eserine yazdığı giriş, İstanbul 1945, s. 7.

² Mithat Cemal Kuntay, *Ölümün 50. yılında Mehmet Akif*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1986, s. 104; M. Emin Erişirgil, *İslamca Bir Şairin Romanı*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1956, s. 262-266.

³ Erişirgil, *a.g.e.*, s. 257.

⁴ Naim Bey'in tevazusundan dolayı kabul etmek istemediği a'yan azalığını, Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi'nin ısrarıyla kabul etmek durumunda kaldığına dair bir hatıra için bkz. Ali Ulvi Kurucu, *Hatıralar*, II. 116-7.

⁵ Bkz. M. Cevdet, *age.*, s. 6-7; Hüseyin Hansu, *Babanzâde Ahmed Naim*, İzmir: Kaynak Yayınları 2007, s. 23.

⁶ Ömer Rıza Doğrul, Ahmed Naim'in *İslam Ahlakının Esasları*'na yazdığı sunuş; M. Cevdet, s. 4; Kamil Miras, *Tecrid*, III. 402.

⁷ Mahir İz, *Yılların İz*, İstanbul 1975, s. 161; Ahmed Nedim Serinsu, *Babanzâde Ahmed Naim, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri* (Basılmamış A.Ü. İlahiyat Fakültesi, Lisans Tezi, Ankara 1978), s. 7.

oğlu Cihat Baban'la devam etmiştir. Gazeteci ve yazar olan Cihat Baban çeşitli dönemlerde CHP'den milletvekili olmuş, 1960 askeri darbesinden sonra kurulan hükümette Turizm bakanlığı, 12 Eylül Askeri darbesinden sonra kurulan Bülent Ulusu hükümetinde ise kültür Bakanlığı görevlerinde bulunmuş ve 28 Eylül 1984 vefat etmiştir. Ailenin halen yaşayan fertlerinden olan ve Yaşar Kemal'in eşi Aysel Semiha Hanım Cihat Baban'ın yeğenidir.

İlmi Kişiliği:

Ahmed Naim, ilim aleminde ilk olarak Arapça ve Fransızca'dan yaptığı tercümelemlerle tanınmıştır. Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası'nda Arapça ve Fransızca mütercimi olarak çalışırken, Arap Edebiyatı'ndan seçtiği parçaların tercüme ve şerhlerini, *Servet-i Fünun* mecmuasında 1901 yılından itibaren "Bedayiu'l-Arab" başlığı altında yayımlamıştır. Fransızca'dan yaptığı tercümelemler ise daha çok felsefe ağırlıklı olup Dârülfünun Edebiyat Fakültesi mecmuasında yayımlanmıştır.⁸ Fransız filozofu Paul Janet'ten tercüme ettiği "*Felsefe Bir İlim midir?*" adlı makalesi, felsefe sahasında değerli bir mütercim olarak tanınmasını sağlamıştır.⁹

1914-1933 yılları arasında Darülfünun'da felsefe grubu dersleri hocalığı yapmıştır. Bu dersler için hazırladığı tercüme ve telif notlarını, "*Felsefe Dersleri*",¹⁰ "*İlmü'n-Nefs*" ve *Mantık* adlı telif ve tercüme kitaplarda toplamıştır. "*Mebadi-i Felsefe'den İlmü'n-Nefs*"¹¹ adıyla yaptığı tercüme, Türkçe'de ilk defa yapılmış tam bir felsefe kitabının tercümesi olması açısından önemlidir. Felsefi terimlerin Türkçe'deki karşılıkları tam olarak bilinemediği için onun bu çalışmasından önce kimse bir felsefe kitabını baştan sona kadar tercüme etmeye cesaret edememişti.¹² Ahlak derslerinin notlarını da *Ahlak-ı İslamiyye Esasları* adlı kitabında toplamıştır.¹³

Galatasaray lisesinde Arapça derslerini okuturken bu ders için *Sarf-ı Arabi Temrinat* adlı Arapça gramer kitabını hazırlayıp yayımlamıştır.¹⁴ Bu kitabın girişinde medrese öğretim yönteminin terk edilerek Arapça öğretiminin, yeni metotlarla yapılması gerektiğini savunmuştur.

Ahmed Naim Maarif Nezâreti'nde kurulan (1914) İstilahât-ı İlmiye Encümeni (İlmi Terimler Komisyonu), felsefe kitaplarını da tercüme etmiştir. Komisyon bir sene içerisinde yedisi felsefe ve eğitime ait olmak üzere toplam 37 kitap tercüme etmiştir. Bu komisyonun hazırlayarak yayımladığı felsefe ve güzel sanatlar için Fransızca'da kullanılan terimlerin, Türkçe karşılıklarının bulunmasında ciddi katkıları olmuştur.¹⁵ Bilim ve felsefenin, Arapça dışında bir dil ile yapılamayacağına inandığı için,¹⁶ Felsefe terimlerini Türkçe'ye, Arapça kelimeler vasıtası ile geçirmeyi tercih etmiş ve zaruret görmedikçe bu istihlahların bozulmaması gerektiğini savunmuştur.¹⁷

Ahmed Naim, klasik medrese öğrenimini görmemiştir.¹⁸ Arapça'yı ve temel dini ilimleri şahsi gayretiyle öğrenmiştir. Galatasaray Lisesi'nden hocası olan Hacı Zihni Efendi'nin (1845-1913) Arapça'yı kısa sürede öğretmesinden dolayı övgüyle söz eder.¹⁹ Yakın arkadaşı Mehmet Akif ve Darülfünun müderrislerinden Mehmet Şevket Bey'le de bir araya gelip Arapça müzakere etmişlerdir.²⁰

İslami ilimlerin çeşitli alanlarında kalem oynatan Ahmed Naim'in, *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*'nden başka, *İslam Ahlakının Esasları* ve *İslam'da Davay-ı Kavmiyyet* adlı eserleri de, önemli olup günümüzde de güncelliğini korumaktadır. *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilurreşâd* mecmualarında özellikle İslam dinine yönelik saldırı ve eleştirilere karşı

⁸ *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası (EF)*, I.1, 1332, s. 153; EF, I.6, s. 598; EF, II, s. 243-244; EF, IV-V, s. 177-199.

⁹ M. Cevdet, s. 9.

¹⁰ "*Ulûm-u Âliye-i Diniyye Şubesinde Tedris Olan Felsefe-i İslamiyye'den Hikmet (felsefe) Dersleri*" adıyla İstanbul Matbaa-i Hukukiye'de 1329 tarihinde basılmıştır.

¹¹ Georges L. Fonsgrive'nin *Psychologie* adlı eserinin birinci kısmı olan *İlmü'n-Nefs* bölümünün tercümesidir. İstanbul Matabaay-i Amire 1331/1915 yılında basılan eser, İsmail Kara tarafından sözlük standartlarında ve uzun bir tetkikle beraber Dergah Yayınları arasında (İstanbul 2001) *Bir Felsefe Dili Kurmak: Modern Felsefe ve Bilim Terimlerinin Türkçeye Girişi* adıyla yayımlanmıştır.

¹² M. Cevdet, s. 15.

¹³ Ahlak-ı İslamiyye Esasları: Eserin aslı 1912'de Lahey'de toplanan ikinci Ahlak Kongresi'ne sunulmak üzere hazırlanmış bir tebliğ olup Sebilurreşâd Mecmuasının 224. sayısından itibaren *Ahlak-ı İslamiyye Esasları* başlığı altında yayımlanmıştır.

¹⁴ "*Sarf-ı Arabiyye Mahsus Temrinat*, İstanbul 1316/1900" ve "*Sarf-ı Arabi ve Temrinat*, İstanbul 1323/1917" gibi isimlerle basılmıştır.

¹⁵ M. Cevdet, *a.g.e.*, s. 9. Ahmed Naim'in bu konudaki çalışmaları hakkında geni bilgi için bkz. İsmail Kara, *Bir Felsefe Dili Kurmak*, Dergâh Yayınları: İstanbul 2001.

¹⁶ Macit Gökberkle Yapılan Mülakat, Aslan Kaynardağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, s. 15-16.

¹⁷ M. Cevdet, s. 14.

¹⁸ Naim, *Temrinat*, s. 7.

¹⁹ Naim, *Temrinat*, s. 7.

²⁰ Eşref Edip Fergan, *Mehmed Akif*, Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı 1938, s. 177, Hasan Basri Çantay, *Akifnâme*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1966, s. 38.

yazdığı makaleler de birer ilmi referans niteliğindedir.²¹ Öte yandan Ahmed Naim tasavvufu da ilgilenmiş, İslam düşüncesinin zengin bir tasavvuf felsefesine sahip olduğunu belirtmiş ve dikkatleri bu yöne çekmeye çalışmıştır.²² Zaten kendisi de Halveti tarikatına mensup olup²³ zamanın en büyük mutasavvıfı olarak kabul edilen Fatih türbedârı Ahmed Amiş Efendi'ye intisap etmiştir.²⁴

Düşünce Dünyası

Ahmed Naim'in yaşadığı dönemi karakterize eden fikir akımları Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük'tür. I. Meşrutiyet zamanında meydana çıkan ve kökleri Tanzimat'a kadar giden bu dünya görüşlerinden Batıcılık, İslamcılığın karşısında yer alan ve her alanda batılılaşmayı hedeflemiş bir ideolojidir. Doğudan gelen herşeyi "geri", Batıdan gelen herşeyi "ileri" buluyorlardı.²⁵ İslamcılık akımı bütün müslümanları Osmanlı hükümetinin idaresinde siyaseten birleştirme amacını taşıırken, Türkçülük akımı da ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etmek amacındaydı.²⁶

Babanzâde Ahmed Naim, adı geçen fikir akımlarından İslamcılık akımı iöerisinde yer almıştır. Bu akımın yayın organları olan *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşâd* dergileri, İslam'ı anlama ve ıslahat programı bakımından Efgani-Abduh mektebinin esaslarını benimsemesine karşın²⁷ Ahmed Naim, klasik usül kitaplarımızda çerçevesi çizilmiş muhafazakâr bir İslam anlayışını benimsemiştir.²⁸ Dini içerikli yazılarında İslam inanç esaslarını sahih bir şekilde ortaya koymaya çalışırken, İslam dininin, akla ve mantığa uygun olduğu, ilerlemeye engel olmadığı tezini işlemiştir. Bu arada dinde yapılmak istenen modernist yorumlara da şiddetle karşı çıkmıştır. İslam toplumunda ortaya çıkan problemlerin çözümünün Kur'an ve Sünnet'te aranması gerektiğini savunmuştur.

Batı uygarlığına karşı temkinli davranmıştır. Ona göre medeni vasıtalar bizi Avrupa'ya ne kadar yaklaştırırlarsa yaklaştırsınlar aramızdaki mesafe doğu ile batı kadar uzaktır. Avrupa'nın ilim ve fennini almayı, buna karşın kendi kültür ve değerlerimizi korumak gerektiğini belirtmiştir.²⁹ Ona göre medeniyet aleminde ileriye doğru atılan her adım İslam'a doğru yaklaşmaktır. İlim ve fende ortaya çıkan her gerçek de müslümanın yitik hikmetidir.³⁰

Ahmed Naim bir süre İttihatçılarla birlikte olmuşsa da, II. Meşrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra ayrılmış ve bundan sonraki hayatında, yazı ve kitaplarıyla Batıcılık ve ırkçılığa karşı İslam akidesini ve birliğini savunmuştur. Özellikle saldırı niteliğini taşıyan yazılara cevap verirken, "*Müdafaat-ı Diniyye* = Dini Savunma" başlığını kullanmıştır. Çok evlilik, tesettür, din ve devlet ayırımı gibi konularda yazılar yazmıştır.³¹ Bu bağlamda Hüseyin Cahid, Tefvik Fikret, Ahmed Emin, filozof Rıza Tefvik gibi batıcılarla polemikleri vardır.³²

Ahmed Naim'in siyasi alandaki yazılarının temelini İslam birliği ve kardeşliği oluşturur. Bu çerçevede Arapçılık ve Türkçülük akımlarına yazılarıyla karşı çıkmış; ırkçılığın dini ve siyasi açıdan tehlikeleri ve zararlı sonuçları üzerinde durmuştur. Bu sonuçların en önemlisi milliyetçilik hareketlerinin müslümanların kardeşlik ve birlik duygularını zedelemesidir. *Sebilürreşâd* dergisinde uzun bir makale halinde yazdığı daha sonra da kitaplaştırdığı "*İslam'da Davayı Kavmiyet*" başlığı altında ırkçılığın İslam'a aykırı oluşunu ve tehlikeli sonuçlarını uzun uzun açıklamıştır.³³ Dönemin milliyetçi kalemleri Ahmed Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Yahya Kemal Beyatlı gibi isimlerle polemikleri olmuştur.³⁴

²¹ Ahmed Naim'in eserleri ve makalelerinin geniş bir değerlendirmesi için bkz. Hansu, s. 157-185.

²² Naim, *Temrinat*, s.6

²³ Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarih ve Mülkiyeliler*, II. 300.

²⁴ İz, s.161; O. Nuri Ergin, *Balkesirli Abdülazîz Mecdi Tolun, Hayatı ve Şahsiyeti*, İst. 1942, s. 141.

²⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 3. bas. Ülken Yayınları İstanbul 1992, s. 207.

²⁶ Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara 1987, s.19.

²⁷ Hayrettin Karaman, "İslam Dünyasında İctihad Teşebbüsleri", *I.İslami Araştırmalar Sempozyumu*, İzmir 1985, s. 193.

²⁸ Mehmed Said Hatiboğlu, *İslam'ın Aktüel Değeri Üzerine 1*, Ankara: Otto Yayınları 2009, s. 50.

²⁹ Naim, *Temrinat*, s. 6.

³⁰ Naim, *a.g.e.*, s. 6.

³¹ Bkz., *Sebilürreşâd*, XII. 298, s. 216 v.d; XVI. 391, s.13 v.d; *Sebilürreşâd*, XV. 380, s. 293 v.d.

³² Bkz. Hansu, s. 146-149.

³³ Bu eserin aslı Sebilürreşâd mecmuasınının 10 Nisan 1330/1914 tarihli 298. sayısında "Takip ve Tenkit Mecmuası Sahibi Nüzhet Sabit Beyefendi'ye" başlığı altında yayımlanan uzunca bir makaledir. Aynı yıl "Sebilürreşâd Kütüphanesi Neşriyat"nın 18. kitabı olarak 55 sayfalık bir risale halinde Darulhilâfe Tevsi-i Tıbbât Matbaası'nda basılarak yayımlanmıştır.

³⁴ Hansu, 141-146.

Ahlaki Yapısı

Ahmed Naim'den söz eden biyografi ve hatırat kitaplarında, genellikle onun Arapça ve Fransızca'ya olan hakimiyetinden, bilgisinden, titiz bir araştırmacı oluşundan, dürüst ve samimi bir Müslüman oluşundan söz edilir.³⁵ Dostları, meslektaşları ve öğrencilerinin hakkında yazdıklarına göre, Ahmed Naim, "*selef-i salihin siresinde yaşadığı*,³⁶ varlığı ile iftihar edilecek, yaşayışı örnek alınacak, bir insandı.³⁷ İlim ve irfan ehliyle görüşmeyi çok sever, zahir ve batın ilimlerinde tanınmış kimi duyarsa mutlaka onunla görüşürdü.³⁸ Bir yandan Daru'l-Hikmeti'l-İslamiye'de Bediuzzaman Said Nursi'nin derslerine katılırken,³⁹ diğer taraftan da Fatih Türbedarı Amiş Efendi (v. 1920),⁴⁰ halifesi M. Tevfik Efendi,⁴¹ Abdulaziz Mecdi Efendi (v. 1941),⁴² Şeyh Esad Erbilî Efendi (v. 1931)⁴³ gibi zamanın büyük mutasavvıfların sohbetlerine katılmıştır.

Genç yaşlarından itibaren ibadetlerine olan düşkünlüğü ve İslami ilimlere olan sevgisi ile tanınmıştır.⁴⁴ Öyle ki arkadaşlarını tefsir, hadis ve fıkha ait malumatına göre bilgili ve bilgisiz diye ayırırdı.⁴⁵ Hatta zamanın modasına uyarak dinsiz olmuş meslektaşlarına "Benim okuduğum Fransızca kitapların yazarları sizden iyidir, çünkü 'ehl-i kitap'lılar dediği söylenir.⁴⁶ Arkadaşları arasında en şaşkıncı olarak görülen tarafı, hem İslami ilimleri hem de Batı düşüncesini bilmesi fakat ondan etkilenmemesidir. *Doğunun dini feyzini batının fikirleriyle kaynaştırmıştı.*⁴⁷ Bu özelliğiyle Naim daha sonraki yüzyılda da devam edecek olan hem Batı'yı hem de Doğu'yu bilen Müslüman aydın tipinin ilk örneğini vermiştir.

Onun bu örnek yaşantısı, dönemindeki bir çok alim ve aydın tarafından dile getirilmiştir. Mustafa Sabri Efendi'ye göre Naim Bey selef-i salihindendir, Asr-ı Saadet'ten bir parçadır. İlim, irfan, edep, ahlak, namus, şeref, kanaat...ne deseniz bütün faziletler mevcuttur.⁴⁸ Naim deyince içimde bir yanardağ tüter⁴⁹ diyen Mehmet Akif'e için o, sikadandır, ne derse öyledir, sözü sened teşkil eder.⁵⁰

Ahmed Naim'in her iki dünya görüşüne olan hakimiyeti kendi dönemindeki aydınlar için oldukça etkileyici olmuştur.

Şair ve edebiyatçı Mithat Cemal Kuntay (1885-1956) Naim'le ilk karşılaşmasında 'Namaz kıldığı için, onu ben, Fransızca bilmez sanmışım' diyerek şaşkınlığını ifade eder.⁵¹ Ahmed Naim'in bir yandan '*Le Temps*' gazetesini, diğer yandan Muhyiddin-i A'rabi'nin, İmamı Müberrred'in eserlerini okuduğunu belirten Kuntay, onun Batı düşüncesi karşısındaki sağlam duruşunu şöyle tasvir eder:

"Başı iki kısımda: Doğu ve Batı! İkiyi birbirine karıştırmayarak yanyana duruyordu: Ve Naimi Avrupa'nın filozofları değiştiremediler. Bu filozoflara Naim, şaşılacak derecede nüfuz ediyordu fakat, bu filozoflar, şaşılacak acizle Naim'e nüfuz edemiyorlardı..."⁵² Hem Batıyı hem de doğuyu bilmesini Kuntay "kafası gavur, kalbi müslüman" olarak tasvir eder.⁵³

³⁵ Kuntay, s. 104; Erişirgil, s. 259; İbrahim Alaaddin Gövsa, *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, İstanbul 1935, III. 1142.

³⁶ *Tecrid*, III. 544.

³⁷ Çankaya, III. 300.

³⁸ İz, s. 144.

³⁹ Necmeddin Şahiner, *Said Nursi Hakkında Aydınlar Konuşuyor*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları 1977, s. 150.

⁴⁰ Ergin, s. 148.

⁴¹ Mustafa Özdamar, *Ahmed Amiş Efendi*, Kırk Kandil Yayınları İstanbul 1997, s. 63.

⁴² Ergin, *A. Naim Zati ve Eserleri*, s. 20-21; *Baltakesirli Abdulaziz Mecdi Tolun, Hayatı ve Şabsiyeti*, İstanbul 1942, s. 141, 148.

⁴³ Münevver Ayaşlı, *İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim*, İst. 1973, s. 165.

⁴⁴ Erişirgil, s. 258.

⁴⁵ Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı*. Ziya Gökalp, Remzi Kitabevi 2. bs. İstanbul 1984, s. 104.

⁴⁶ Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı*, s. 104.

⁴⁷ M. Cevdet, s. 7.

⁴⁸ Ali Ulvi Kurucu, II. 116.

⁴⁹ Ali Ulvi Kurucu, s. II. 116.

⁵⁰ İz, s. 144.

⁵¹ Kuntay, s. 104.

⁵² Kuntay, s.103

⁵³ Kuntay, s. 113.

Galatasaray lisesi tarihinde Fransızca'dan en yüksek notla mezun olur. Fakat bu Fransızca Naim'i değiştiremiyor. ⁵⁴ Onun bu özelliği Üniversite hocalığı yaptığı sıralarda tanıştığı ⁵⁵ Mehmet Akif Ersoy'u da çok etkileyecektir. ⁵⁶ Akif, Naim Bey'le tanıştığı sırada bir çok mektepli genç gibi zihni tereddütlerle dolu idi. Naim Beyle konuştuğu zaman farkına vardı ki, o kendisinden kat kat Fransızca biliyor, kendi kadar Arapça... Ama bu Fransızca bilgisi onu değiştirmemişti. ⁵⁷ Akif, Hint ve Mısır alimlerinin eserleri kadar, Avrupa kitaplarını da okuyan bu adamın, aynı zamanda beş vakit namaz kıldığını duyunca ona adeta vurulur. ⁵⁸ Ve Ahmed Naim'le 42 sene süren dostlukları böyle başlayacaktır. ⁵⁹ Akif, Naim'in öldüğü haberini aldığı zaman hüngür hüngür ağlamış ve "onun ölümünü haber aldığım anda, dünya başıma yıkıldı sandım" diyecektir. ⁶⁰ Bugün de Akif 'ashaptan sonra en çok sevdiğim kişi' dediği Naim Bey'le Edirnekapı mezarlığında yan yana yatıyor. ⁶¹

Ahmed Naim'in bu örnek kişiliği, farklı düşünce mensupları tarafından da dile getirilmiştir. Dârülfünun'da beraber hocalık yaptıkları Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958), dünya görüşleri farklı olmasına rağmen, Naim Bey'in gülen, gülümseyen ve hayli manidar konuşan bir alim, özellikle inanan bir insan olmasından hoşlandığını belirtir. Beyatlı, bir yazısı dolayısıyla aralarında geçen kırıncı bir tartışmadan dolayı Ahmed Naim'in aradan uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen gelip özür dilemesini takdirle anlatır. ⁶²

Onun öğrencilerinden olan felsefe tarihçisi Macit Gökberk ise şöyle der: "*Naim Bey, dünya görüşlerimiz birbirine büsbütün karşı olduğu halde, çok saydığım bir hocamızdı. Genel felsefe ve metafizik dersleri verirdi. İslam kültürüne hayrandı. Değişen toplum koşulları içinde düşüncelerini değiştirmede ve kişiliğinden hiç ödün vermedi. Geçmişe bağlı ve görüşlerinde tutarlı bir müslüman Osmanlı aydını idi. Cumhuriyetin en coşkulu en parlak günlerinde bile geçmişe bağlılığımı bir bütün olarak korudu. Kişiliğindeki bu bütünlük onu ister istemez bir saygı konusu yapıyordu.*" ⁶³

Hak olduğuna inandığı yolda zerre kadar ayrılmayarak yaşamış ve öylece ölmüştür. ⁶⁴

Hadisçiliği

Ahmed Naim kuşkusuz esas ihtisas alanı olan felsefede çok önemli çalışmalar yapmıştır. Ancak, onun ruhunda en çok ve en samimi yaşayan İslami ilimlerdir. ⁶⁵ Kelam, fıkıh, tasavvuf, İslam düşüncesine dair yazıları bulunmakla birlikte, İslami ilimler alanında özellikle Hadis'e ilgi duymuştur. *Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi* (mukaddime ile beraber üç cilt) bu alandaki en önemli eseridir. Onun Hadis öğrenimi gördüğüne dair bir bilgi bulunmamaktadır. Diğer İslami kültürü gibi Hadis'i de şahsi gayret ve çalışmaları sonucu öğrendiği anlaşılmaktadır. Mustafa Sabri Efendi'nin ifadesine göre, ömrünün son yıllarında ise yoğun olarak Hadis üzerinde çalışmıştır. ⁶⁶ Hadis tercümeleriyle meşgul olduğu sıralarda, şöyle dediği söylenir:

"*Hadis tercümeleriyle meşgul olmaya başlayınca ondan önce vaktimi ne kadar zayi ettiğimi anladım. Bu iş dururken başka şeyle uğraşmak ne boş şeymiş! Büyük alimlerin bu işe verdikleri ehemmiyetin sebebini de şimdi anladım.*" ⁶⁷

Düzenli bir Hadis öğrenimi görmediği için, Ahmed Naim'in hadisçiliğini klasik anlamdaki hadisçilikten farklı anlamak gerekir. Onun hadisçi olduğunu söylerken ömrü rivayet ve dirayet çalışmalarıyla geçen, hadis öğrenmek için seyahatlere çıkan, belli görüşleri ve yolu olan bir muhaddis olmaktan çok, Türkiye'de son yüzyılda hadis çalışmalarına getirdiği canlılığı, hadis usulüne yaptığı katkıyı ve hadis yorumlarındaki farklı değerlendirmelerini kastediyoruz.

Hadis ilmine olan ilgisi memuriyet hayatının ilk yıllarında *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasına gönderdiği bir okuyucu mektubuyla başlamıştır. 1908 yılında yayın hayatına başlayan bu mecmuaya gönderdiği bir mektupta, fikren

⁵⁴ Kuntay, s. 104; Erişirgil, s. 259.

⁵⁵ İz., s. 261.

⁵⁶ Kuntay, s. 104; Erişirgil, s. 259.

⁵⁷ Kuntay, s. 104; Erişirgil, s. 259.

⁵⁸ Kuntay, s. 113.

⁵⁹ Kuntay, s. 103.

⁶⁰ Doğrul, s. 3-4. Ayrıca bkz. Ali Ulvi Kurucu, II. 115.

⁶¹ Kuntay, s. 103, 114.

⁶² Yahya Kemal Beyatlı, *Siyasi ve Edebi Portreler*, İstanbul 1968, s. 51-58.

⁶³ Aslan Kaynaradağ, *Felsefecilerle Söyleşiler*, Elif Yayınları 1986, s. 15-16.

⁶⁴ Doğrul, s. 3-4.

⁶⁵ Kamil Miras, *Tecrid*, III. 544.

⁶⁶ Ali Ulvi Kurucu, II. 163.

⁶⁷ Eşref Edip, s. 111; Erişirgil, s. 262.

ve hissen ölmüş bulunan ümmetin yeniden dirilmesinin, Hadis ve Sünnetle mümkün olacağını belirterek, mecmuanın bu konudaki yayınlara ağırlık vermesini tavsiye etmiştir. Hadis'te uzman olmadığı halde hiç olmazsa tercüme yoluyla hizmete talip olduğunu belirtmiş ve ez-Zebîdî'nin *Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*'ini vakit buldukça terceme edip yayınlanmak üzere göndermek istediğini belirtmiştir.⁶⁸

Bilindiği üzere bu eser, 9. asır alimlerinden Zeynuddin Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî'nin (ö. 893) Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîb*'inde mevcut merfu hadislerin, senedsiz ve tekrarsız olarak topladığı ve *et-Tecridu's-Sarîh li-Abâdîsi'l-Camii's-Sahîb* adını verdiği eserdir.

Ahmed Naim bu eserden seçtiği hadisleri, *Sırât-ı Mustakîm* mecmuasında "*et-Tecridu's-Sarîh Li Abâdîsi'l-Camii's-Sahîb*" başlığı altında tercüme etmiştir. İlave bir açıklama yapmamış ancak, rivayet ve nüsha farklılıklarına dipnotta ayrıntılı olarak değinmiştir. *Tecrîd-i Sarîh*'in sırasıyla ilk 199 hadisini bu şekilde tercüme etmiştir. Sırât-ı Müstakîm mecmuasının bir ara kapatılması üzerine 5 Nisan 1328/1912 tarihinde Ebû'l-Ula Mardin (ö.1951) tarafından çıkarılan *Kelime-i Tayyibe* mecmuası, Ahmed Naim'in, *Tecrîd-i Sarîh*'ten yaptığı tercüme yayınlanmıştır.⁶⁹

Sırât-ı Müstakîm'in 183. sayıdan itibaren (1912) *Sebilurresâd* ismini alarak yayımına devam etmesiyle Ahmed Naim'in hadis tercüme çalışmaları de tekrar yayımlanmaya başlanmış ve mecmuanın 1925 yılında kapanmasına kadar devam etmiştir. Ancak, artık *Tecrîd-i Sarîh* hadislerini değil, daha çok günlük konularla ilgili hadisleri, derleyerek tercüme etmiştir. İlk hadisler, ağırlıklı olarak İslam kardeşliğiyle ve ırkçılığın yasaklanmasıyla ilgili iken, I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla cihad hükümlerini ihtiva eden hadislere ağırlık vermiştir.⁷⁰ Orijinal metni, "*Hadis-i Şerif*" başlığı altında verdikten sonra, tercümesini yapmış, dipnotlarda da ravisine ve kaynaklarına işaret etmiştir. *Sebilurresâd*'ın diğer sayılarında da İmam-ı Nevevi'nin "*el-Erbaun*"nundaki hadisleri tercüme etmiştir.

Bu tercüme vasıtasıyla Hadis ilmine olan ilgisi giderek artar. Özellikle daha ilk tercüme çalışmalarında rivayet ve nüsha farklarına ayrıntılı bir şekilde değinmesi, Hadis'e karşı olan derin ilgisini göstermektedir. Mecmualardaki hadis tercüme çalışmaları, zamanla hadis yorumlarına da dönüşür. Bu tercüme ve yorumlardaki başarısı, daha sonra "*Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh*" hadislerini tercüme işinin ona verilmesini sağlayacaktır.⁷¹ 1925 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Kur'an-ı Kerim'in tercümesi ve tefsiriyle birlikte bir hadis kitabının tercümesi kararı alındığında, bu işin takibi için Diyanet İşleri müşavirlerinden Ahmed Hamdi Akseki görevlendirilmişti. Akseki, Hadis kitabını Mehmet Akif'in tercüme etmesini istiyordu. Ancak Mehmed Akif'e defalarca müracaat etmesine rağmen her defasında aldığı cevap "*Ahmed Naim'e müracaat ediniz o bunu benden daha iyi yapar*" olmuştur.⁷² Akif'e göre istenen şekilde bir tercüme Naim'den başka hiçbir babayığının harcı değildi."⁷³

Bunun üzerine tercüme işi Ahmed Naim'e verilir. Bu iş için resmen görevlendirildiğinde, 25 yıllık bir deneyime sahipti. Bu deneyimine Hadis'e olan özel ilgisi de ilave edilince, ortaya mükemmel bir Buhârî tercümesi çıkmıştır. Hadis ilmine dair bir mukaddime ile başladığı tercümenin, aslına uygun olması için çok çaba sarf etmiştir. Bununla birlikte metnin kolayca anlaşılması için tercüme bazı ilaveler yapmış ve bunları parantez içinde göstermiştir. Böylece tercüme okuyan kimse Hadis-i Şerif'in mealini kolayca anlamakla beraber, asıl metnin dışında hangi kelimelerin ilave edildiğini de kolayca görme imkanına sahip olur. Hadisin manasının tam anlaşılması için sıkça lügat açıklamaları, fıkhi bilgiler, siyer ve rical bilgisi, modern ilimlerin verileriyle ilgili tartışmalara dipnotlarda yer vermiştir. Tercümenin en önemli özelliklerinden biri de konuyla ilgili ayetlere işaret etmesi, bağlantılı rivayetlere ve nüsha farklılıklarına ayrıntılı bir şekilde değinmesidir. Böylece hem Kur'an sünnet bütünlüğü hem de hadis rivayetlerini bir arada vererek mana bütünlüğünü sağlamaya çalışmıştır.

Ahmed Naim, toplam 2230 *Tecrîd-i Sarîh* hadisinin 589'u (*el-Camii's-Sahîb*'in 18. kitabı olan *Kitabu Takasiri-Sala'a* kadar) üç cilt halinde (yaklaşık 1000 sayfa) tercüme ve şerh etmiştir. Onun vefatı üzerine geriye kalan hadislerin tercümesi ise Kamil Miras tarafından tamamlanmıştır. Aslında bir felsefe hocası olan Ahmed Naim'in özel bir ilgi sonucu olarak uğraştığı hadis ve hadis ilimleri, daha sonra onun bir felsefeciden çok hadisçi olarak tanınması sonucunu doğuracaktır.

Hadis Usûlü Hakkındaki Mukaddime'si

⁶⁸ *Sırât-ı Mustakîm*, V. 120, s. 257. Ahmed Naim'in, Hadis ilmine olan ilgisinin bu tarihten önce olduğuna dair işaretler de vardır. Mesela II. Abdulhamid döneminde Hadis-i Şeriflere daha uygun olduğunu Şafii mezhebinin ilmi açıdan daha kuvvetli olduğunu savunan bir makale yazmıştır. (Bkz. Ali Ulvi Kurucu, *Hatıralar*, II. 38.)

⁶⁹ *Kelime-i Tayyibe*, sy. 1, s. 6; Hansu, s. 65-66.

⁷⁰ *Sebilurresâd*, XII. 312.

⁷¹ Hadis Usûlüne dair 495 sayfalık bir mukaddime ile başlayan bu eserin ilk iki cildi 1928'de eski harflerle tamamlanıp basılmıştır. Ahmed Naim'in vefatı üzerine tercümenin kalan kısmı Kamil Miras tarafından 1947'de bitirilmiş ve basılmıştır.

⁷² Eşref Edip, s. 101.

⁷³ Kuntay, s. 103; Doğrul, *age.*; Çankaya, III. 300.

Ahmed Naim, Hadis usûlü hakkındaki görüşlerini *Tecrid-i Sarîb* adlı tercümesinin mukaddimesinde ortaya koymuştur. Hadis ilmüne giriş mahiyetinde yazdığı bu mukaddimede, tercüme ettiği kitabın anlaşılmasını kolaylaştıracak kadar usûl bilgisi vermeyi amaçlamış,⁷⁴ aynı zamanda Müslümanların dini nakillerine ne kadar önem verdiğini, nasıl sıkı bir incelemeden geçirdikten sonra kabul ettiklerini göstermek istemiştir.⁷⁵

Ahmed Naim'in yazdığı bu mukaddimede yararlandığı eserlerin başında İbn Hacer'in *Nubbetu'l-Fiker'i* ve es-Suyuti'nin *Tedribu'r-Ravi'si* gelmektedir. Bunların dışında yararlandığı kaynakların kabarcık bir listesini vermiştir.⁷⁶ Ahmed Naim, ele aldığı konuları örnekler ışığında detaylı bir şekilde açıklamış, farklı görüşlere işaret etmiş, tercih ve tenkitlerde bulunmuştur. Ayrıca her konuyla ilgili ayrıntı sayılabilecek bilgileri veya doğabilecek şüpheleri cevapladığı 100'ü aşkın dipnot açıklamasının yanı sıra, konunun sonunda "tenbih", "layiha", "istitrad" başlıkları altında ek bilgiler de vermiştir.⁷⁷

Klasik Hadis usulü kaynaklarındaki bilgileri başarılı bir şekilde özetlemiş, zaman zaman kaynak kritiği de yapmıştır.⁷⁸ Mesela, usûl-i hadis, rical-i hadis ve mevzuat kitaplarının çoğunda Kur'an sûrelerinin fazileti hakkında hadis uydurmakla itham edilen Hanefi alimlerinden Ebu İsm'e Nuh İbn-i Ebi Meryem (ö. 173) hakkında yaptığı değerlendirme kaynak kritiğine iyi bir örnektir. Ona göre tabiin alimlerinin büyüklerinden olan ve ilimlerin çoğunu kendisinde topladığı için "*el-Câmi*" lakabına mazhar olmuş bir zâtin, hadis vaz etmesi imkansızdır. Nitekim rical kitaplarındaki bilgiler dikkatlice inceleyerek, adı geçen konularda hadis uyduran kişinin Ebu İsm'e değil, Meyseretü'l-Ekkal adındaki bir şahıs olduğunu tespit etmiştir.

Ahmed Naim'in bu ilmi titizliğini ve araştırmacı kişiliğini gösteren başka örnekler de vardır.⁷⁹ Ancak her zaman bu titizliği koruduğu söylenemez. Mesela Yahya b. Ma'in ve Ahmed b. Hanbel'den naklen –kendilerinin de hazır bulunduğu bir camide- uydurma bir hadis rivayet eden kişinin hikayesini anlatırken, bunun doğruluğunu test etme gereği duymamıştır. Halbuki ez-Zehebi, bu hikayenin İbrahim b. Abdilvahid el-Bekri'den rivayetinin doğruluğuna pek ihtimal vermez.⁸⁰

Keza Hatib-i Bağdadi'nin (ö. 463/1071) "*Rıwatu Malik*" isimli eserinde geçen ve Arapça'nın diğer dillerden bir üstünlüğünün bulunmadığını belirten bir rivayetin⁸¹ kaynağını, alakası olmadığı halde *Muvatta* olarak verebilmiştir.⁸²

Yine Buhârî ve Muslim'in ittifakla tahrir ettiği "Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz..."⁸³ şeklindeki bir hadisin kaynağını da, sadece *el-Mustedrek* olarak vermiştir. Bu hata muhtemelen Hakim'in, hadisin farklı bir tarikini işaretler, 'Buhârî ve Muslim-bunu tahrir etmemişlerdir'⁸⁴ ifadesinden kaynaklanmıştır.⁸⁵

Hadis Tercüme ve Şerh Metodu

Ahmed Naim'in, bu tercümesinin bir özelliği de *Sahib-i Buhârî*'nin ilk Türkçe tercümesi olması ve ondan sonra yapılan tercümelere kaynaklık etmesidir. Çünkü onun zamanına kadar Buhârî Türkçe'ye tercüme edilmediği.⁸⁶ Bu tarz daha sonraki Kur'an ve Hadis tercümeleri için de bir örnek oluşturmuştur.⁸⁷

⁷⁴ *Mukaddime*, s. 3-4.

⁷⁵ Bkz. *Mukaddime*, s. 492

⁷⁶ *Mukaddime*, s. 495; Hansu, s. 55-6.

⁷⁷ Örnekler için bkz. *Mukaddime*, istitrad, s. 69, 159, 371; tenbih, s. 130, 159, 189, 215, 326, 346, 347, 348, 432, 467, 468; ihtar, s. 447

⁷⁸ Kaynak kritiğine örnek olarak bkz. *Mukaddime*, s. 264, 297, 329 467-468; rical kritiği için özellikle Nuh b. Ebi Meryem s. 283-287 ve Vakıdî, s. 493 hakkında yaptığı değerlendirmeler, metin kritiğine örnek olarak s. 458-459'a bakılabilir.

⁷⁹ Bkz. Hansu, s. 97-98.

⁸⁰ Bkz. ez-Zehebi, *Mizannu'l-i'tidal*, thk. Ali Muhammed Becavi, Beyrut: Daru'l-Fikr ts., I. 47, No:144. Bu konuya dikkatimi çeken değerli hocam Mehmed S. Hatiboğlu'na şükran borçluyum.

⁸¹ "Ey insanlar, Rab, tek Rabdir, baba, tek babadır, din, tek dindir. Arapça sizin ne babanız, ne ananızdır. O ancak lisandır. Kim Arapça konuşuyorsa o Araptır..." (İbn Asakir, *Taribu Dimaşke*, 21/407)

⁸² *İslamda Davayı Kavmiyet*, s. 48; Krş Mehmed Said Hatiboğlu, *Hilafetin Kureysiliği*, Ankara: Kitabiyat Yayınları 2005, s. 30.

⁸³ Buhârî, *Cihad*, 153; Muslim, *Cihad*, 20.

⁸⁴ Hakim, *Mustedrek*, II. 87, r. 2413.

⁸⁵ Bkz. Hansu, *age.*, s. 187. Bu noktada Zahid Kevseri'nin, 'Naim Bey çok çalışmış, çok yorulmuşsa da, ihtisas alanı hadis olmadığı için özellikle rical-i hadis konusunda başarılı olamadığı kanaatini hatırlamakta yarar vardır. Bkz. Ali Ulvi Kurucu, II. 163.

⁸⁶ Bkz. Mehmet Sofuoğlu, *Sahib-i Buhârî Tercümesi*, Ötügen Yayınları, İstanbul 1987, s. 33; İbrahim Canan, *Yeni Usûl-i Hadis*, Türkiye Öğretmenler Vakfı Yayınları, İzmir 1982, sunuş.

⁸⁷ Ergin, s. 16-17.

Ahmed Naim bu tercümenin anlaşılır olması ve aslına uygun olması için bütün maharetini ortaya koymuştur. Hadislerin gereğince anlaşılması için Hadis ilmine dair bir mukaddimededen başka *tercümenin aslına uygun bir şekilde olmasına dikkat etmiştir. Mümkün olduğu kadar harfi tercüme yapmakla beraber metnin kolayca anlaşılması için tercüme-ye bazı ilaveler yapmış ve bunları parantez içinde göstermiştir. Böylece tercüme-ye okuyan kimse Hadis-i Şerifin mealini kolayca anlamakla beraber asıl metin dışında hangi kelimelerin ilave edildiğini de kolayca görme imkanına sahip olur.*"⁸⁸

Hadisin metni, sahabi ravisiyle birlikte hareketli olarak verildikten sonra, tercüme edilmiştir. Gerekli gördüğü yerlerde, çeşitli açıklamaları dipnotlarda yapmıştır. Bu açıklamalar genel olarak lügat açıklamaları, fihri bilgiler, rivayet ve nüsha farklılıkları, siyer ve rical bilgisi, modern ilimlerin verileriyle ilgili tartışmalardır.

Ahmed Naim, hadislerin açıklanmasında ayetlerin yanı sıra onu lafzen veya manaca destekleyen diğer rivayetlerden de yararlanmış. Böylece hem hadisin anlamını pekiştirmiş, hem de Kur'an-Sünnet bütünlüğüne dikkat çekmiştir.

Birbirleriyle çelişir gibi görünen hadisler arasındaki tearuzu ise, ilgili diğer hadislerle işaret ederek gidermeye çalışmıştır. Bu tür hadislerin haşiyesinde genellikle "*Bu hadisle ilgili olarak şu şu numaralı hadislere veya başlıyelerine de müracaat et*" şeklinde ifadeler kullanmıştır. Bir de hadisin bab başlığıyla münasebeti gizli ise açıklamıştır. Şerhin en orijinal yönünün rivayet ve nüsha farklılıklarını ayrıntılı olarak vermesi olduğunu söyleyebiliriz.⁸⁹

Hadis Tenkidi Hakkındaki Görüşleri

Ahmed Naim, Kur'an-ı Kerim derecesinde bir tevatüre ulaşmadığı için Sünnet-i Nebeviyye'nin çoğunun ahad haberlerle aktarıldığını ifade eder. Bu tür haberlerin ise doğruluğunu tespit için, Tabüden itibaren rical ve sened tenkidine tabi tuttuklarını belirtmiştir. Böylece hadislerin sahihini sakiminden ayırt etmenin, hadis ilminin en önemli konusu olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Ona göre hadislerle ihticac ve amel için, sadece sened ya da metinle değil, şari'nin maksadını her iki cihette araştırmak gerekir. Senedi sahih olan malul metin olabileceği gibi, ibareleri fasih, manaları sahih fakat Resullullah'a (s.a.v.) nisbeti sahih olmayan hadisler de vardır. Kısacası ravi sika olsa bile masum olmadığı için her sözü kabul olunmaz. Ravilerin doğruluğu rivayetin doğruluğuna yeterli bir delil olamayacağından, mananın doğruluğuna da bakmak gerekir.⁹⁰

Keza "filan hadis zayıftır" sözünden de hemen o hadisin yalan olduğu manasının çıkarılmayacağını, bunun, sadece isnadında sıhhat için aranan şartların mevcut olmadığı anlamına geldiğini, çünkü yalancının doğru söylemesi mümkün olabileceği gibi, hatası çok olanın da bazen isabet etmesinin mümkün olduğunu söyleyerek hadislerin sıhhatinde ne sadece metinle ne de senetle yetinmemek gerektiği ilkesini benimsemiştir.⁹¹

Ancak ona göre metin tenkidi muhaddis tarafından değil, fakihler tarafından yapılmalıdır. Muhaddisin görevi bir haberi seleften halefe nakletmektir. İçlerinde rical tenkidi ile meşgul olup, hadisin kuvvetlisini zayıfından ayırt etmek ve metinlerin tearuz ve tevafuklarını göstermek gibi önemli bir vazifeyi yüklenenleri varsa da, esas olarak metin tenkidi onların görevi değildir. Metin tenkidi ile uğraşan, fakihler ve özellikle müctehidlerdir. Fakih ve müctehid, muhaddisin rivayet ettiği haberi öğrenip, ihtiva ettiği hükümleri istinbat eder.⁹²

Bu yüzden, muzdarip, maklub veya şaz gibi hem sened hem de metinle ilgili terimler, muhaddislerin dilinde genelde hadisin sened bakımından malul olduğunu ifade ederler. Hadisçiler, metin bakımından malul olan hadisler hakkında hüküm vermeyi müctehidlere bırakırlar. Hadisin metnini tenkid edip malul olduğuna hükmeden müctehid varsa da bu kişinin müctehidlik ve muhaddislik sıfatını cami olmasından ve tenkitçiliği ikinci sıfatına binaen yapmasındandır. Çünkü her iki tarafın görevi ayrıdır. Hadiste derinleşmeyen fakihin, isnaddaki illetlere her zaman vâkıf olması mümkün, olmadığından bu zor görevi muhaddisler yüklenip diğer alimleri bu ağır külfetten kurtarmışlardır.⁹³

Bununla beraber Ahmed Naim, hadis ravilerini tenkit etmenin sonraki alimler için filen mümkün olmamasını gerekçe göstererek, selef imamlarının yaptıkları değerlendirmelerle yetinmek gerektiğini savunur. Ona göre

⁸⁸ Mukaddime, 3.

⁸⁹ Onun bu özelliğine işaret eden Kamil Miras şöyle demiştir: "Bir hadisin bütün rivayet yollarını bu şekilde izah etmek müstesna bir mazhariyettir. Büyük üstadımız Ahmed Naim merhumun hadis-i şeriflere dair bu güzel hizmeti, mübarek kabri içinde bir saadet ve hıdayet kandili olarak ebediyetlere kadar parlasın!" *Tecrid*, III. 100.

⁹⁰ Mukaddime, 276.

⁹¹ Bkz., *Mukaddime*, s. 210, 315.

⁹² *Mukaddime*, 10.

⁹³ *Mukaddime*, 315.

hadisçiler bu konuda güven verici çalışma ve incelemeler yaptıkları için, yapılacak yeni değerlendirmeleri onların tenkidine göre yapmak ve hüccet olarak kullanılacak hadisleri öyle seçmek en isabetli yoldur.⁹⁴

Bu nedenle kendisi hadis tercüme ve yorumlarında klasik çizginin dışına çıkmamıştır. Prensip olarak senet tenkidıyla beraber, senedi sahih olsa bile metin tenkidinin yapılmasını savunduğu halde pratikte bunu yapmamıştır.

Hadisleri Aklın Verileri Işığında Yorumlama Meselesi

Ahmed Naim'e göre bir hadisi kabul veya reddetmede esas olan ravilerin durumu, yani seneddin.⁹⁵ Bununla birlikte sikanın her sözü masum olmadığı için kabul olunmaz.⁹⁶ Senedi sağlam, ravileri hep sika olan bir rivayet, *zaruret-i akl*, *zaruret-i his* ve *müşabede* ile Kur'an'ın kat'i nasslarına veya mütevatir haberle çelişirse, ravileri saduk (doğru) olsalar da, metninin bâtil olacağında şüphe yoktur. Çünkü şeriat aklın kabul etmeyeceği şeylere varid olmamıştır.

Burada Ahmed Naim'in, "*akli gereklerle aykırılık*"tan ne kastettiği üzerinde durmakta fayda vardır. Zira onun aklen mustahil ile aklen musteb'ad arasında yaptığı ayırım konuya yeni bir izah getirir mahiyettedir.⁹⁷

Ahmed Naim bu noktada bir haberin her zaman akli ölçülerle değerlendirilemeyeceğini, *aklen müsteb'ad* (akla uzak, aklen mümkün oluşu zor) kavramı etrafında tartışarak meselenin hassasiyetine dikkat çeker. Buna göre *aklen müsteb'ad* olan rivayetleri her zaman reddetmek doğru değildir. Akla uygunluk konusunda rivayet edilen olayların ne dereceye kadar muhtemel veya müsteb'ad olduğunu hesaba katmak ve ona göre tasdik veya inkar etmek gerekir. Önceleri müsteb'ad hatta muhal olduğu düşünülmüş çok şey vardır ki, sonradan gerçek olduğu ortaya çıkmıştır. Sinema, telefon, telsiz gibi bir asır öncesinde muhal sayılmış buluşlar gibi. (Ahmed Naim, bu örnekleri verirken şu ifadeyi kullanmaktan kendisini alamamıştır: "Bugün hatta telsiz sinemanın (television) tatbikatını saha-i tahkika çıkarmaya çalışıyorlar. Aya seyahati bile aklına sardırانlar vardır."⁹⁸

Bu şartlara göre, İslam alimleri, rivayet edilen bir haberin Sarîh akla -tevil kabul etmeyecek şekilde- çelişmesini, Kur'an ve mütevatir sünnete, ümmetin icmasına aykırı olmasını, redd sebebi olarak kabul edilmiştir ki Tarih metodolojisi kuralları da bunu teyid etmektedir. Ancak Ahmed Naim, akla aykırılık konusunda İslam alimleri ile Avrupalı müsteşrikler arasındaki yaklaşım farkına dikkat çeker. Ona göre bu farkın kaynağı aklın istib'ad ettiği (olmasını uzak gördüğü) şeylerin derece ve sınırını tespit meselesidir.⁹⁹

Ahmed Naim'e göre ravilerin durumlarını incelemek, rivayete göre olması kesin veya ona yakın olan fil ve olayları, sebep ve illetlerini sonradan araştırmak üzere kabul etmek, Tarih'in inceleme ve araştırma metodlarının gereklerindedir. Tarih, ancak şahitliklere dayalı olarak yazıldığından ciddi, algılama gücü kuvvetli ve doğru sözlü bir insanın rivayeti bizi doğru bir kanaate ulaştırmaya yetebilir. Şu halde Tarih ilminde, kendi ortamında güvenilir olan bir şahidin ifadelerine makul bir güven göstermeliyiz.¹⁰⁰ Buna göre güvenilir ravilerin müteaddit şehadetiyle haber verilen olayları -harikulâde olsa da- olmuş kabul etmek icap eder. Çünkü normal bir işle olağanüstü işin sınırını pozitif ilimler tayin edemez. Öyle ise rivayet olunan harikulâde olay aklen muhal değil, ravileri de sadık ve güvenilir kimseler ise onu kabul etmek gerekir.¹⁰¹

Hadisleri Bilimsel Veriler Işığında Yorumlama meselesi

Bu bağlamda Ahmed Naim'in müspet ilimlerin verileriyle bazı inanç konuları arasında görülen zıtlığa getirdiği izaha değinmek te yararlı olur. Ahmed Naim duyularla algılanamayan, maddi ölçülerle ölçülemeyen vahiy, mucize, melek, cin, isra ve mi'rac mucizeleri gibi konularla ilgili hadislerin yorumunda zaman zaman uzun izahlarda bulunur ve konuyla ilgili itirazlara cevap verir.

Ona göre bu gibi konulardaki şüpheler, aslında nübüvvetin aslıyla ilgili şüphelerdir. Allah'ın varlığına inan-salar da bazı kimseler, O'nun sonsuz kudretiyle neler yapabileceğini akıllarına sardıramazlar. Çünkü bunlar, sadece

⁹⁴ *Mukaddime*, 254.

⁹⁵ *Mukaddime*, s. 275.

⁹⁶ *Mukaddime*, s. 277.

⁹⁷ *Mukaddime*, s. 278.

⁹⁸ *Tecrid*, I. 87.

⁹⁹ *Mukaddime*, s. 278.

¹⁰⁰ *Tecrid*, I. 91.

¹⁰¹ *Mukaddime*, s. 278.

duyularla algılanan şeylere inanırlar, duyularla algılanamayan şeyleri ise yok kabul ederler. Halbuki şimdiye kadar nice imkansız görünen şeylerin inceleme, deney ve keşif sonucu hakikat oldukları ortaya çıkmıştır.¹⁰²

Bu konudaki problemin diğer bir boyutu da "imkan" ve "zorunluluk"un sınırını tayin edememekten kaynaklanmaktadır. Tabiat kanunlarındaki düzene, bilinen ve denenilen hiçbir tabiat kanununda düzensizliğe ve dengesizliğe tesadüf edilmemesine bakıp, bu düzenin ezelden ebede kadar zorunlu olarak devam ettiğini/edeceğini, buna aykırı bir olayın meydana gelmesini ise imkansız görmek doğru değildir. Çünkü, ezelden ebede kadar olan bütün işler ve olaylar, deneme süzgecinden geçirilmedikçe böyle bir hükme varılamaz. Bu kanunlar, yani sebepler zincirinin bizim şu anda gördüğümüz tarzda değişmezliği -icab-ı ilahi demek şartıyla- bir anlamda zorunludur. Ancak hiç bir kayd ile sınırlı olmayan sonsuz ilahi irade ve kudretin mukadder bir zaman içinde, işlerin ve olayların başka bir şekilde işlemesine imkan tanımamasına da hiçbir akli engel yoktur.¹⁰³ "Alemden tabiat kanunlarına aykırı bir şeyin olması imkansızdır" şeklindeki kaziyenin, tahkik edilmeden kabul edilmiş tartışmalı bir ilke olduğunu belirten Ahmed Naim,¹⁰⁴ bu noktada tabiat kanunlarının zorunsuzluğu hakkında bazı filozofların görüşlerine işaret eder. Ayrıca Kant'ın mekanik evren anlayışını eleştirerek, mucizenin mümkünlüğü ile ilgili görüşlere atıfta bulunur.

Ona göre bir Müslüman, kainatı var eden bir yaratıcının olduğuna ve olan biten her ne varsa, hep O'nun yüce iradesiyle meydana geldiğine inanır. Alemin irade sahibi yüce bir yaratıcının eseri olduğuna dair sayısız ilmi delil bulunabilir ancak, yokluğuna hiçbir ilmi delil bulunamaz. İnkâr edenlerin delilleri, subjektif olup "*biş bilmiyoruz, görmüyoruz, öyleyse yoktur*" şeklindeki inat ve kibire dayalı iddialardan ibarettir. Bu konudaki bilgi kaynağı, Peygamberlerin Allah tarafından getirdikleri ve doğruluğu bizce kesin olan haberlerdir. Beşerin seçilmişleri olan peygamberler, Rabbani bir rahmedin eseri olarak gerçekleri tebliğ ve kulları irşad için gönderilmiş olup doğrulukları mucizelerle teyid edilmiştir.¹⁰⁵

Bu tür konuları izah ederken onları rasyonelleştirme çabası içinde olmaz. Ancak bunların akliliğini, yani akla aykırı, akıl dışı olmadıklarını özellikle "imkan", "vacip = zorunluluk", "zorunsuzluk", "akli İstib'ad = akla uzak görülmeye" gibi felsefi kavramların ışığında açıklamıştır. Ona göre akıl her zaman imkan sahasının sınırlarını belirleyemez, dolayısıyla tarihte olduğu gibi bugün de imkansız gibi görünen şeylerin zamanla gerçek diye ortaya çıkabileceğini, zamanındaki keşif ve icatlardan örnekler vererek açıklamıştır. Bu konudaki örnekler için, husuf ve kûsuf namazı¹⁰⁶, vahyin mahiyeti¹⁰⁷, rû'yetullahın mahiyeti¹⁰⁸, cinlerin varlığı¹⁰⁹, hadislerde geçen "fecd-i kâzib" in doğruluğu¹¹⁰, mucize¹¹¹ gibi konularda müsbet ilimlere dayanarak yaptıkları açıklamalara bakılabilir.

Bu açıklamalarda Ahmed Naim, hadisleri çağdaş bilimin verilerine uydurma gibi bir çaba içerisinde olmamıştır. Bilakis hadislerle bu veriler arasındaki uyumu göstermeye çalışır. Yorumlama mümkün olmadığı durumlarda ise tercihini hadisten yana koymuştur.

Din Bilim Arasındaki İlişki

Ahmed Naim'in, din ile bilim arasındaki ilişkiye dair yaklaşımı da üzerinde durulmaya değerdir. Ona göre, ilahi kitapların gayesi, insanların akıl ve tecrübe sayesinde kendiliklerinden keşfedebilecekleri kainat hakikatlerini öğretmek değildir. İlahi kitapların hedefi, bundan çok daha önemli olan sahih akideyi öğretmek, insan ruhunu güzelleştirmek ve her iki dünyada hayır ve iyiliklerine sebep olan ameli hükümleri, kalp ve beden temizliğini gibi ulvi değerleri öğretmektir. Tabiat ilimleri ve astronominin alanına girebilecek konulardan ara sıra bahsetmeleri ise sadece Rabbani kudretin delillerine dikkat çekmek içindir. Gezegenlerin güneşin etrafında döndüğünü, dünyanın kendi yörüngesi etrafında döndüğünü, öğretmek, şeriatın gayesi dışındadır.

Müsbet ilimleri okumuş bir mü'minin inancını sarsabilecek yalnız bir şey olabilir ki, o da nassların, doğruluğu kesin olan bir buluşla çelişki ihtiva etmesidir. Allah'a hamd olsun ki tevatüren bize ulaşmış nasslarda zihnimizi az çok yanıltacak hiçbir çelişki yoktur. Bilim tarihinin bütün aşamalarında sabit olmuş, faraziye halinden çıkıp ıspatlanmış gerçek sırasına geçmiş hiçbir şey bilmiyoruz ki, Kitabın nasslarına aykırı olup vicdan ve imanı-

¹⁰² *Tecrid*, II. 263.

¹⁰³ *Tecrid*, II. 263.

¹⁰⁴ *Mukaddime*, s. 278.

¹⁰⁵ *Tecrid*, II. 263 vd.

¹⁰⁶ *Tecrid*, I. 88, II - 404.

¹⁰⁷ *Tecrid*, I. 8 vd.

¹⁰⁸ *Tecrid*, II. 495 vd.

¹⁰⁹ *Tecrid*, II. 402 vd.

¹¹⁰ *Tecrid*, II. 586 vd.

¹¹¹ *Tecrid*, II. 261 vd.

mızda bir soru işareti bıraksın. Kur'an'ın hiçbir asrın ispatlanmış ilmi gerçeklerine aykırı olmaması da onun icazının bir delilidir.

Nasslara aykırı gibi görünen ilmi gelişmelerin ise ya aslı yoktur ya da henüz faraziye halinden kurtulamayıp değişmeye namzet görüşlerdir. Buna göre nassları ilmi faraziyelere göre yorumlamaktansa, onların Hâlık-ı Hakim'in gerçek öğretileri olduğuna inanıp, onlarla çelişen ilmi nazariye ve faraziyelerin çürük bir tarafı olduğuna inanmak ve bu çürüklüğün er geç ortaya çıkacağına inanmak daha uygundur.¹¹²

Ahmed Naim bu düşüncesine, Batlamyus (Ptolemaeus) nazariyesinin geçerli sayıldığı dönemlerde Yunan felsefesiyle aşinalığı olan bazı İslam alimlerinin -aynen bugün olduğu gibi- Kur'an ayetlerini fenni bilgilerle telif etme gayretine düşmelerini örnek verir. Buna göre Kur'an'da geçen "yedi kat gök" ifadesi Batlamyus nazariyesindeki ay, güneş ve beş gezegenin karşılığı olarak, sekizinci ve dokuzuncu kat anlamına gelen felek-i Atlasi ise "Kürsi" ve "Arş" ile tevîl edilmiştir. Bin yıllık astronomi bilgilerini altüst eden Newton ve Copernicus'un astronomi nazariyesi, "yedi kat sema"yı Batlamyus teorisine göre yorumlayan müslümanları hayli zora sokmuştur. Halbuki Kur'an'daki bu tür ifadeler müteşabih olup, söz konusu nazariyelerle bir ilgisi bulunmamaktadır.¹¹³

Sonuç olarak Ahmed Naim, bilimin deneysel alanda hergün gösterdiği büyük ilerlemelerin büyümesine kapılıp, felsefe ve ilahiyat alanında da aynı ilerlemeyi gösterdiğini düşünmemek gerektiği kanaatindedir. Ona göre "varlığı kanıtlanmış, deney ile pekiştirilmiş sonuçlar bilimseldir. Ancak evrenin küllî kanunlarını sorgulamaya kalkışmanın, "imkan" ile "vacip" kavramlarını karıştırmanın bilimsel gelişme ve sonuçlarla bir alakası yoktur.¹¹⁴

Ahmed Naim'in Hadis Savunusu

Ahmed Naim eserinde, kendi döneminde gerek müsteşrikler tarafından gerekse çağdaşları tarafından hadise yöneltilen bazı eleştirileri de cevaplandırmıştır. Bunu bazen konuya doğrudan girerek bazen de, metodoloji ve mantık kurallarının hadis usulünde uygulanan senet ve metin tenkit kurallarıyla karşılaştırılması gibi, o dönemde hadise yönelik eleştirilere cevap sayılabilecek bazı yeni konulara yer vermek suretiyle yapmıştır. "*Metodolojiden Bir Bahis*,"¹¹⁵ "*Bir Mukayese*"¹¹⁶ başlıkları altında Ahmed Naim, hadisçilerin "*Mustalahatu'l-Hadis*" adı altında geliştirdikleri rivayet metodlarını, Mantık ve Tarih metodolojisi kurallarıyla karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırmada, Tarih metodolojisi kurallarının, hadisçiler tarafından asırlarca önce senet ve metin tenkit kuralları adı altında başarılı bir şekilde uygulandıkları sonucuna varmıştır. Bu çerçevede ele aldığı bazı konular şunlardır:

İsnad Sistemi

İtalyan Prensi Müsteşrik Leone Caetani'nin (1869-1926) yazdığı İslam Tarihi'nin, Hüseyin Cahit Yalçın (1875-1957) tarafından hükümet namına tercüme edilip yayınlanması üzerine Ahmed Naim, *Hüseyin Cabid Beyefendiye Açık Mektup* adıyla mütercime bir eleştiri yazmıştır. Daha sonra *İslam Tarihi Hakkında: Medhal I ve Medhal II* adıyla yazdığı yazılarda kitabı eleştirmiştir. Aynı konuyu Mukaddime'de de ele alan Ahmed Naim, Caetani'nin, 'İsnad gibi ilmi bir sistemin o günkü bedevi Arap toplumunun eseri olamayacağı' şeklindeki iddiasına cevap vermiştir. Hadisçilerin, dini nakillerin güvenilirliği için son derece titiz çalışmalar yaptıklarını, bu ilme ait kaide ve terimlere bakıldığında bunun kolaylıkla anlaşılabilirliğini belirtmiştir.¹¹⁷

Rivayette İklal - İksar Meselesi

"*Bir Şüpheli Hall*" başlığı altında din düşmanları tarafından yayılan ve memleketimizde de revaç bulan şüphelerden biri olarak nitelediği, büyük sahabilerin Hz. Peygamber(s.a.v.)'le beraberlikleri fazla olmasına rağmen rivayetlerinin az, buna mukabil Hz. Peygamber (s.a.v.)'le beraberlikleri az olan bazı sahabelerin çok hadis rivayet ettiklerini, bunun da bir çok hadisin sonradan uydurulduğu intibahını verdiği şeklindeki şüpheye cevap vermiştir.¹¹⁸

Hadislerin Sayısı

Asr-ı Saadet'ten uzaklaştıkça hadis sayısının kabardığı ve hadisçilerin ezberledikleri hadisler hakkında mübalağalı rakamlar bulunduğu iddialarına değinen Ahmed Naim, muhaddislerin bu gibi rivayetlere olan güvenleri-

¹¹² *Tecrid*, II. 263.

¹¹³ *Tecrid*, II. 268 vd.

¹¹⁴ *Tecrid*, II. 265.

¹¹⁵ *Mukaddime*, s. 82.

¹¹⁶ *Mukaddime*, s. 91.

¹¹⁷ *Mukaddime*, s. 79-80.

¹¹⁸ *Mukaddime*, s. 58.

nin kuru bir hüsn-i zanna dayanmadığını, aksine tahkik ve araştırmadan sonra varılmış bir kanaate dayandığını belirtmiştir. Hiçbir resmi sıfatı olmayan, birbirlerinin rivayetle ilgili ayıplarını, din namına ortaya çıkarmaya istekli alimlerin, hıfzına güven hususunda ittifak ettikleri ravilerin, artık gerçekten ehl-i hıfz olduklarına, bu ilimle uğraşmış olanların şüphesinin kalmayacağını ifade etmiştir.¹¹⁹

Hadislere yönelik eleştiriler karşısında savunmacı bir tutum benimsemiştir. Ancak telaşlı değil, soğukkanlı ve ihtiyatlıdır. Geleneksel metotların doğruluğu konusunda en ufak bir tereddütü söz konusu değildir. Bu yüzden iç tenkit yaptığı görülmez. İslam kültürünün ve hadislerin yoğun olarak eleştirildiği bir dönemde, aslında onun bu tavrını, özgüvenle kendi değerlerini sahiplenmesi olarak görmek gerekir.

Sonuç ve Değerlendirme

Babanzâde Ahmed Naim, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış Felsefe, İslam Düşüncesi ve Hadis alanındaki telif ve tercüme eserleri ile tanınmış bir alimdir. Klasik medrese öğrenimi görmeyen Ahmed Naim, Arapça'yı ve temel dini ilimleri şahsi gayret ve çalışmalarıyla öğrenmiştir. 1914-1933 yılları arasında Dârülfünun'da Felsefe dersleri müderrisliğini yapmıştır.

Yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti, coğrafi, sosyal ve kültürel alanlarda köklü değişikliklere sahne olmuş, Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet gibi üç farklı yönetim değişikliğine sahne olmuştur. Osmanlı Devletinin çözülmeye yüz tuttuğu ve ciddi fikri bunalımların yaşadığı bu dönemde Ahmed Naim de tercüme ve telif yazılarıyla kötü gidişatı durdurmaya çalışan aydınlardan olmuştur. Bu amaçla, siyasi felsefi ve dini içerikli yazılar yazmış veya tercüme etmiştir. Siyasi alandaki yazılarının temelini İslam birliği ve kardeşliği oluşturur.

Dini içerikli yazılarında İslam inanç esaslarını sahil bir şekilde ortaya koymaya çalışırken, İslam dininin akla ve mantığa uygun olduğu, ilerlemeye engel olmadığı tezini işlemiştir. Bu arada dinde yapılmak istenen modernist yorumlara da şiddetle karşı çıkmıştır. İslam toplumunda ortaya çıkan problemlerin çözümünün Kur'an ve Sünnet'te aranması gerektiğini savunmuştur.

Deneyimli bir mütercim olarak yaptığı tercüme de alanında bir çığır açmıştır. Hadis usûlü ve şerhlerinde sadece bir nakilci olarak yetinmemiş, değerlendirmeler yapmış, delilini kuvvetli gördüğü görüşleri tercih etmiş, zayıf bulduklarını da tenkit etmiştir. Ancak Ahmed Naim, klasik eserlerde çerçevesi çizilen hadis anlayışının dışına çıkılması taraftarı değildir. Ona göre Hadisçilerin geliştirdikleri metotlar yeterlidir. Selef imamlarının bu konuda güven verici çalışma ve incelemeler yaptığı, dolayısıyla hadis tashihinde yapılacak değerlendirmeyi, onların tenkidine göre yapmak ve hüccet olarak kullanılacak hadisleri öyle seçmek gerektiği düşüncesindedir.

Ahmed Naim, hadisçilerin "*Mustalahatü'l-Hadis*" adı altında geliştirdikleri rivayet metotlarını, Mantık kaideleri ve buna bağlı olarak geliştirilen "*methode historique*" denilen tarih metodolojisi kurallarıyla mukayese etmiştir. Ancak bu karşılaştırmayı, hadis usûlü kurallarını daha da geliştirmek ve güncelleştirmek için değil, Tarih tenkit kurallarının, hadisçiler tarafından asırlarca önce sened ve metin tenkit kuralları adı altında başarılı bir şekilde uygulandıklarını göstermek için yapmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı adına tercüme ve şerh ettiği "*Buhârî Mubtasarı Tercid-i Sarîb*" ile bu tercümenin girişine yazdığı hadis usûlü hakkındaki mukaddimeyle Ahmed Naim, son dönem Türkiye'sindeki akademik hadis çalışmalarının başlatıcısı olmuştur. Zaman zaman felsefi birikimini de kullandığı hadis usûlü hakkındaki mukaddimesi, kendisinden sonraki çalışmalar için bir örnek teşkil etmiştir. Klasik anlamda bir hadis öğrenimi görmemişse de, eski usûl kitaplarındaki bilgileri başarılı bir şekilde mezc edip aktarmış, yer yer bu kitaplarda bulunmayan orijinal katkılarda da bulunmuştur. Mukaddime'de rivayet metotlarını, modern tarih metodolojisiyle karşılaştırma gibi yeni konulara da yer vermiştir.

Keza İtalyan müsteşrik Caetani'nin *İslam Tarihi*'nde Hz. Peygamber'e yönelttiği eleştirilere cevap vermiş, ancak aynı dönemde yaşamış ve istişrak tarihinin en önemli isimlerinden biri olan Goldziher'in hadislerle ilgili eleştirisi ve değerlendirmelerinden haberdar değildir. Fransızca'yı iyi bilen ve Batı düşüncesini takip eden bir ilim adamı olmasına rağmen o dönem istişrak çalışmalarından habersiz olması, Osmanlı aydınlarının Batı'daki İslam araştırmalarını yeterince takip edemediğini gösteriyor.

Tercümenin aslına uygunluğu ve üslubu konusunda bir şey denilemese de, sadelik ve anlaşılabilirlik konusunda aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Tercüme, kendi dönemi için bile ağır sayılabilecek bir Osmanlıca dili ile yapılmıştır. Ayrıca yer yer uzun fıkhi tartışmalara yer verilmesi, kitabın hacmini oldukça büyütüştür. Böylece hadis kültürü veren bir eser yerine adeta müdellel bir fıkıh kitabı ortaya çıkmıştır. Bu da eserin orijinalinde gözetil-

¹¹⁹ *Mukaddime*, s. 69.

len kullanılabilirlik ilkesinin kaybolmasına yol açmıştır. Bu özelliğiyle genel okuyucunun yararlanabileceği bir kitap olmaktan çıkmış, bugün ancak sınırlı sayıda uzmanın baş vurduğu bir kitap haline gelmiştir.

Bununla birlikte, bu tercümesinin *Sahib-i Bubârî*'nin ilk Türkçe tercümesi olması ve ondan sonra yapılan tercümelere kaynaklık etmesi, mukaddimenin ilk detaylı bir Türkçe hadis usulü niteliğinde olması, o dönemde hadise yönelik bazı eleştirilere cevap niteliğinde olması gibi nedenlerle ilim çevreleri tarafından takdirle karşılanmıştır. Mehmet Akif'e göre Naim Bey'in, *Sahib-i Bubârî* tercümesindeki ihtisası, mukaddimedeki tetkikatı hayrete şayandır, ona göre bu mukaddime Arapça'da bile yoktur.¹²⁰ Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi,¹²¹ Muallim Cevdet,¹²² Osman Nuri Ergin¹²³ o dönemde Naim Bey'in hadis çalışmalarındaki başarısını takdir eden alimlerden bazılarıdır.

Tecrid-i Sarîb ve Nevevi'nin *Kırk Hadis*'i uzun yıllar Türkiye'de hadis konusundaki bilgi ihtiyacını karşılamış ve adeta birer klasik haline gelmiş önemli eserlerdir. Bunlar yeniden gözden geçirilip modern bir baskıya kavuşturulursa daha uzun yıllar bu ihtiyacı karşılayabileceklerdir. Bu vesileyle medrese dışında yetişen alim tipinin ilk örneklerinden olan müellif Ahmed Naim'i, rahmetle, hadis konusundaki çabalarını da şükranla anıyoruz.

¹²⁰ Eşref Edip, s. 180.

¹²¹ Ali Ulvi Kurucu, II. 163.

¹²² M. Cevdet, s. 12.

¹²³ Ergin, s. 16.